

ÜÇ MERKEZİ ORTA ÇAĞ DÜŞÜNÜRÜ BAĞLAMINDA TÜMELLER PROBLEMİ

THE PROBLEM OF UNIVERSALS IN THE CONTEXT OF THREE CENTRAL MEDIEVAL THINKERS

Mustafa BİNGÖL¹

Öz

Bu çalışmada Orta Çağ dünyasını uzunca bir süre işgal eden tümeller probleminin ele alınması amaçlanmıştır. Bunun için öncelikle bu problemin üç merkezi Orta Çağ düşünürü düzleminden hareketle genel gerçekliğin varlığını veya yokluğunu ele alarak şeylerin evrensel özlerle ilişkisini açıklama gayretlerini ortaya koymak önemlidir. Her ne kadar bu problemle birlikte Ockhamlı William anılır olsa da erken dönem Skolastik döneme etkilerinden dolayı Peter Abelard'ın incelenmesi ardından da çağdaş dünyanın Orta Çağ felsefesini anlamalarında muazzam etkisi olan Thomas Aquinas ve sonrasında tüm bunların birleştiği veya beraber anıldığı Ockhamlı William'ı incelememiz gerekir. Son olarak ta Orta Çağ Skolastik felsefesindeki tümeller problemini merkeze alan düşüncelerin aslında görüldüğü kadar açık olmadığını ve bu yüzden incelenmesinin gerekliliğini söyleyebiliriz.

Anahtar Sözcükler: Tümel, Peter Abelard, Thomas Aquinas, Ockhamlı William.

Jel Kodlar : I 129, B3, B30

Abstract

In this study, it is aimed to address the problem of universals that occupied the medieval world for a long time. For this reason, first of all, it is important to reveal the relation of things with universal essences by considering the existence or absence of general reality, starting from the three central medieval thinkers of this problem. Although this problem is referred to as William of Ockham, we must examine Peter Abelard for his early Scholastic influences, followed by Thomas Aquinas, who had a tremendous influence on the understanding of the medieval philosophy of the contemporary world, and then of William Ockham of which all these things were combined or together. Finally, we can say that the thoughts that centered on the problem of universals in Medieval Scholastic philosophy are not as clear as they seem and therefore need to be examined.

Keywords: The universals, Peter Abelard, Thomas Aquinas, William of Ockham.

Jel Codes : I 129, B3, B30

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Erzurum Teknik Üniversitesi – Edebiyat Fakültesi – Felsefe Bölümü – Türkiye / Erzurum Technical University - Faculty of Arts and Sciences - Department of Philosophy – Turkey
Mustafa.bingol@erzurum.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-5155-9910

Giriş

Orta Çağ filozoflarının kendilerini filozof olarak görmedikleri her ne kadar görülse de teolojik açıdan yapılan araştırmalar için felsefeyi kullanan teologlarının varlığının düşünülmesi gerekmektedir. Çünkü Orta Çağ'daki tüm ilahiyatçılar aynı Katolik inancına sahiptiler ve geçmiş dönem çalışmalarının üzerine inşa ettikleri düşüncelerinden dolayı felsefi düşüncelerinden farklılıklar meydana gelmiştir. Evrenseller sorunu, batı felsefi geleneğinin tarihi boyunca ortaya çıkan temel sorunlardan biridir. Gelenek boyunca, genel gerçeklerin varlığını veya yokluğunu ve belirli şeylerin evrensel özlerden nasıl ayırdığını açıklamaya yönelik çok sayıda girişim olmuştur.² Batı geleneğinde, evrensel sorunlara yaklaşmanın iki ana yolu vardır, ve bu yaklaşımları iki düşünürde görmekteyiz: Platon ve Aristoteles'tir. Bu konunun daha iyi anlaşılması için bu yaklaşımların her ikisi de tartışılacaktır. Daha sonra batı felsefe geleneğinde evrenselleri açıklamaya yönelik girişimlerin ardından takip eden sayfalarda tartışılacağı gibi Platon ve Aristoteles evrenselliğini anlama üzerinden durulması gerekecektir. Evrensel sorunların skolastik felsefede nasıl ele alındığını cevaplamaya çalıştıktan sonra bu konuyu kapsayan üç temel düşünürü incelememiz gerekecektir. Bu tezin odak noktası Orta Çağ Skolastik düşüncesinde, evrensel sorunların nasıl ele alındığını incelemektir. Bu evrensel sorunların çözümlenmesi üç merkezi Orta Çağ düşünürü olan Peter Abelard (1079-1142), Thomas Aquinas (1225-1274) ve Ockhamlı William'ın (1287-1347) düşüncesine odaklanarak sağlanacaktır. Bu düşünürlerin evrensel sorununda hangi düşünce okulu ile ilişkili olacağı konusunda çağdaş bir bilimsel tartışma vardır: 1- Peter Abelard, erken skolastik düşünceye olan etkisinden ve kendine özgü hitap etme biçiminden dolayı kavramsallaştırma denilen özgün bir teori ile evrenselleri ele alır. 2- Thomas Aquinas, çağdaş bilim adamlarının Orta Çağ'ın tüm düşünce ve yöntemlerini nasıl anladıkları konusundaki felsefe tarihi üzerindeki muazzam etkisinden dolayı; ve 3- Ockhamlı William, genel olarak evrensellere verdiği yanıtın dolaylı yok edici olarak nitelendirilir.³

Orta Çağ'da Ockhamlı, sentezi çok sıkı bir Ockhamist düşünce okulu bulunmamasına rağmen, Skolastizm'in son dönemlerinde ve ötesinde kusursuz bir entelektüel etkileyici olan eşsiz bir düşünürdü.

A) Peter Abelard

Düşünürlerin çoğunun Abelard'ı Platonik realist ile Ockhamist nominalizm arasında bir yere yerleştirmeye çalıştığı bilinir. Bununla birlikte, Abelard'ın Platonik bir realist olarak hiçbir şekilde görülemeyeceği başlangıçtan itibaren açıktır.⁴ Esas olarak nominalizm, çoğu filozof için tahmin edilebilecek birçok şeyin ortak olabileceği görüşüdür. Abelard'ın da kesinlikle bu temel tezi benimsediğini söyleyebiliriz.

² Ed. Arthur Hyman, James j. Walsh, Thomas Williams, *Philosophy in the Middle Ages* (Third Edition), Hackett Publishing Company, Inc, Indianapolis/Cambridge, 616.

³ Ed. Hyman, j. Walsh, Williams, 583.

⁴ William J. Courtenay, *Ockham and Ockhamism*, Leiden/ Boston, 2008, 75.

Üç Merkezi Orta Çağ Düşünürü Bağlamında Tümel Problem

Temel nominalist ilkenin bu kabulüne rağmen Abelard'ın, Ockhamlı William'ın nominalist olarak adlandırılabilceği konusunda aynı derece nominalist olmadığı vurgulanabilir.⁵

Abelard ve Ockham arasındaki bu ayrım daha sonra önem kazanacak olsa da şu an için Abelard'ın anlayışını kendi terimleriyle anlamak çok önemlidir. Abelard'a göre evrenseller isim anlamındadır. Farklı isimlerin neden olduğu gerçeğinden ötürü evrensel isimlerin uygulanmasının ortak sebebinin ne olduğu sorusu vardır. Ya da evrensel isimlerle ilgili fikirler hakkında bir soru var çünkü hiçbir şey bu fikirler tarafından algılanmıyor gibi görünmüyor ya da evrensel ifadeler hiçbir şeyle ilgilenmiyor gibi görünmüyor. Abelard şunları iddia ettiğinde gerçekçi pozisyonu kısaca eleştirir.⁶ Ayrıca her evrensel kendi bireylerinden doğal olarak daha öncedir. Ancak herhangi bir şeyin toplanması inşa edildiği ve doğal olarak onlara geride kalan bireyler için ayrılmaz bir tümel sağlar.

Bu konum, evrensel olanın yalnızca ortak kavramın (veya evrenselin) işaretlenmiş bireysel şeylerden önce belirlenmiş bir isim olduğu anlayışı ile tutarlıdır. Bununla birlikte bu eleştiri, evrensellerin bireylerin önceliklerini belirleyen ve yarattıkları zaman, bireylerin evrensel biçimin gölgesinde veya görüntüsünde yapıldığını ortaya çıkaran Platonik gerçekçiliğe ölüm darbesi vurmaz. Roscellinus'un öğrencisi evrensellerin ifadeler (kelimeler) olduğu fikrini kabul eder. Bunun dışında Abelard'ın farklı eserleri arasında evrensellikler hakkındaki teorileri sunduğunu vurgulamak gerekir.⁷

Metinde Abelard şunları iddia eder: Bir kelime, kuruculuğu nedeniyle birçok insanın bireysel olarak kabul görmeye uygun olduğu durumlarda evrenseldir. Evrensellerin bu sunumu hakkında en çarpıcı olan, sadece nominalizm arkasındaki fikirlerin temeli olan azaltma kelimesi değil, bu evrensel ismin aslında bireysel şeylerin doğasında ortak bir şeye karşılık gelmesidir.⁸ Bu nedenle bu evrensel kavramın doğası gereği, adının evrensel olarak belirtildiği gibi adından anlaşılan bir ifade değildir. Akılda evrensel adı belirleyen bu benzerlik kavramı, kavramsallaştırma kavramının Abelard düşüncesine nominalizminden daha uygun olmasının nedenidir. Abelard, düşüncesindeki teorisini daha sonra gözden geçirmesiyle desteklenir.⁹ Dolayısıyla ifadelerin oluşumlarının (bir insanın zihnindeki kavram olarak) oluşumundan dolayı evrensel olduğunu söyleriz. Ama sözler ya da şeyler hiçbir şekilde evrensel değildir.

Bu ayrım büyük ölçüde dışsal ifadelerden ziyade, ifadelerin zihinsel anlayışının sadece sesli ifadeler yerine, evrensel olması önemini vurgulamaktadır. Bu açıdan nominalist ünvanını Abelard düşüncesiyle ilişkilendirmek, özellikle de bu düşüncenin önceki bölümünde sunulan nominalizm ile zıt olduğu düşüncesi neredeyse imkansızdır.

⁵ Andrew Hoffecker, *Systematic Theology, "Peter Lombard, Master of the Sentences"*, September 1 st, 2012, 2.

⁶ Anthony Kenny, *Batı Felsefesinin Yeni Tarihi - II. Cilt Ortaçağ Felsefesi*, (çev: Şeyma Yılmaz), Küre Yayınları, İstanbul 2011, 58.

⁷ Hoffecker, 3.

⁸ Ed. Berard I. Marthaler, *New Catholic Encyclopedia* (Second Edition), Thomas Gale, Washington, D.C., 411.

⁹ Etienne Gilson, *History of Christian Philosophy in the Middle Ages*, New York 1954, 155.

B) Thomas Aquinas

Aquinas, evrenselin belirli olandan soyutlanmasıyla anlaşılabilir olduğunu düşünür. Ve böyle bir konunun bireysellik olduğundan, hassas kısmının yalnızca birey hakkında bilgi sahibi olabilir. Ve bu nedenle, kişisel materyallerden bireysel olarak var olan bir formu bilmesi uygundur ancak bu bireysel maddede olduğu gibi değildir. Bu nedenle, aklımızı fantazilerden soyutlayarak maddi olmayan şeyler hakkında bilgi edinebiliriz. Akıl bu nedenle mantıklı bir maddeden değil, doğal bir şeyin türünü soyutlar örneğin, insanın bu eti ve bu türlere ait olmayan kemikleri olarak soyutlanabilir.¹⁰ Ayrıca Aquinas, önemsiz şeyleri anladığımız için bireysel detayları bilmemiz gerektiğine de saygı duyar. Bu nedenle, mantıklı bilgi zihinsel bilgiden önce olduğu gibi, tekil veya bireyin bilgisinin evrensel bilgiden daha önce olduğu sonucuna varmalıyız.

Aquinas, bireysel ayrıntılardan evrensel olanı tanıdığını kabul eder. Onun için akıl, belirli bir maddenin özünü, maddiyattaki şeyin kendisi olan varlık aracılığıyla algılar.¹¹ Örneğin, akıl insanın evrenselliğini derhal belirli bir tecrübe yardımıyla kavrar. Aquinas için evrensel olanın yalnızca şeyleri düşünen zihinlerde var olduğu açıktır. Onun öz ve varlık (essentia and ens) arasındaki ayrım yoluyla bir nominalist olarak etkilenmekten kaçındığına inanılabilir. Yani özün her zaman varlığına bireysel olarak bağlı olduğunu savunması gibi.

Bu şekilde Aquinas tüm evrelerin yalnızca akılda, ayrıntılar yoluyla var olduğunu ve onları evrensel kılan diğer detaylarla ilişkili olduklarını çözümler. Onun için nominalist etiketine karşılık kavramsallaştırıcı sıfatını eklemek, Ockhamlı William'a atfedilebilecek bir şeyden yana olacaktır. Sonuç olarak Aquinas, evrenseller hakkındaki bilgilerimizin gerçekte belirli şeyler hakkındaki bilgilerimize bağlı olduğunu biliyor. Ek olarak aklımız, öz ve varlığı birbirinden ayırt etme süreci sonrasında evrenselleri kavrar. Böylece aklımız otomatik olarak insanlara özgü gözlemlerimizden hareketle ortak olanı alır ve insanın evrensel olduğunu söyler. Ve bu evrensel, zihnin dışında gerçek var olan bir şey olduğunu belirten Platonik realizme karşı olan zihnimizde bir düşünce fikridir.

Tümeller problemi çerçevesinde Ockhamlı William'ın selefi olarak andığımız Duns Scotus'un (1265-1308) Aquinas ile gerçeklik üzerine görüşlerine dikkat etmek gerekir. Çünkü onun Ockhamlı ile ilgili görüşlere katkı sağladığı açıktır.

Her şeyin arasındaki benzerlikler açıkça gerçek yani Sokrates'in Platon ya da maymun gibi olduğunu söylememiz için kendi isteğimiz değil, bir neden var. Sokrates bir erkek ve aynı zamanda bir hayvandır. Gözlerimizin önünde, onlara yaklaştıkça çeşitli nesnelere varlığı sayesinde bu şekilde ilişkili bulduk. Sınıflandırmanın temeli bizim tarafımızdan yapılmadığı için, bunu yapıp yapmamak fark etmez. Ancak bu gerçekleşmeyecekse Sokrates'in bir ağaç olduğunu söylemek yanlış olur. Şayet

¹⁰ Thomas Aquinas, *Faith, Reason and Theology*, (Trans. Armand Maurer), Pontifical Institute of Medieval Studies, Toronto 1987, 72.

¹¹ Gilson, *Middle Ages*, 364.

Üç Merkezi Orta Çağ Düşünürü Bağlamında Tümmeller Problemi

Sokrates ile yeşil yapraklı meşe palamudu taşıyan bir nesne arasında ilişki kurulsaydı genellikle meşe seçilirdi.¹² Bu benzerliklere evrensel adı verilir. Evrensel başlangıçta (Abelard'dan önce) belirli olandan ayırdı ancak şimdi belirli bir “nesne”nin kurucu unsuru olarak görülür.

Bir sınıflandırmanın diğerlerini içerdiği açıktır; birinci sınıflandırma bireyleri içerir. Böylece hayvanlar olduğu sürece erkekliğin “maymun gibi” olduğunu iddia edebiliriz. Sınıflandırma neticesindeki benzerlikler gerçektir ve bizim hatalarımız veya konseptlerimiz irademizden bağımsız olan gerçeklere dayanmaz. Daha yüksek sınıflandırmalar arasındaki benzerliklere değindiğimiz zaman tecrübeli gerçeklerden daha fazla ayrılmayız. Thomas ve Scotus'un bildiği gibi soyutlama, gerçeklerden ayrılma değildir sadece algılar üzerinden farklı bir türün gerçekliğine dikkat edilir.¹³

Diğer taraftan “daha yüksek” sınıflandırmaların belirli bir nesneyi daha fazla sayıda başka özelliğe bağladığı görülür. “Sokrates” ve “ağac”ı birleştiren derin konjonktürü; “Sokrates” ile “maymun”u daha yüksek olarak sınıflandırması ile eşleştiremez. Çünkü yaşayan türler arasında çok sayıda özellik olduğunu biliyoruz.

En yüksek sınıflandırmalar neticesinde ortaya çıkan gerçeklikten kastettiğimiz şey budur. Şöyle ki Sokrates'i herhangi bir kişiden ayırmak için de bir neden vardır: hiçbir şey, tek bir unsur olarak kabul edilmeyeceğinden, ayırım tamamen gelenekseldir.¹⁴

Abelard bu benzerliklerin detaylardan ayrı olmadığını kabul eder. Üniversiteler aslında “içinde” şeylerdir.¹⁵ Bilinçsiz bir metafor mantığını zorlamak adına ayrıntılar evrenselleştirilmiş gibi. “Sokrates bir insandır” veya “Sokrates beyazdır” da asıl nesne (konu) Sokrates bir birleşik olarak kabul edilir ve beyazlık da bileşikte bir unsur olarak kabul edilir. Sokrates ve diğer nesnelere arasındaki benzerlik ilişkileri gerçekte karmaşık Sokrates'i etkilemektedir.

Thomas'ın Scotus ile aynı fikirde oluşu ikisinin de benzerliğin “daha kapsamlı” olduğunu ya da sınıflandırma ne kadar yüksekse, onun dünyasındaki bilgisine o kadar fazla bilgi sunduğunu ortaya koyar.¹⁶ Scotus'un, Thomas'tan bu konuda daha fazla yanılığa düştüğünü şöyle ifade edebiliriz: Daha yüksek sınıflandırmada bir keskinleşmenin birine daha düşük bir bilgi sunduğunu ve dolayısıyla evrenin tüm bilgisinin, en yüksek sınıflandırma anlamının mantıksal bir açıklamasından kaynaklanabileceğini düşündüğü görülüyor.

Sokrates'i, Platon'da ayıran şey nedir? Sokrates her şeyde Platon gibiyse farkları nerededir? Sokrates'i daha küçük türe bölen nesnesinde “fark” bulunamaz. Bu yüzden “principium individuationis” teorisi ortaya koyulur.¹⁷ Bu ilke Sokrates'i, Platon'dan farklı kılan bireysellik ya da

¹² Kenny, *Ortaçağ Felsefesi*, 258.

¹³ Ed. Hyman, j. Walsh, Williams, 451.

¹⁴ Kenny, *Ortaçağ Felsefesi*, 259.

¹⁵ Ed. Hyman, j. Walsh, Williams, 184.

¹⁶ Ed. Hyman, j. Walsh, Williams, 581.

¹⁷ Ed. Hyman, j. Walsh, Williams, 582.

onu bireysel yapan şeydir. Ockhamlı'nın zamanına kadar gerçek için "nesne" dememiz gerektiği gibi bir gerçeklik yansıtıyordu. Evrensel değildi ancak evrensel olana atıfla bu durum açıklanabilirdi. Ockhamlı ile birlikte bireyciliğin bir tür evrensellik olarak kabul edilmesiyle beraber bu durum aşılabılırdi.

C) Ockhamlı William

Ockhamlı William, tüm skolastik felsefedeki en tartışmalı düşünür olduğu kabul edilebilir. Bu tartışmaların çoğu, felsefe tarihçilerinin evrimsel sorunlara yönelik nominalist eğilimleri olarak anladıklarından kaynaklanabilir. Her ne kadar skolastik devri olan Aquinas ile karşılaştırıldığında küçük bir entelektüel figür olarak anlaşılması olmasına rağmen şu söylenebilir: Son kırk yıla kadar süren bir araştırmanın sadece Ockham'ın on dördüncü yüzyılın en etkili düşünürlerinden biri olduğunu göstermediği görülüyor ancak onun Scotus'un düşüncesiyle birlikte, on dördüncü ve on beşinci yüzyıllarda Orta Çağ Üniversitelerine hükmettiği söylenebilir.¹⁸ Ockhamistlerin çok geniş kapsamlı etkisinin tanınmasına rağmen, Skolastik dönemin sonlarında belirgin bir dogmatik Ockhamist okulunun olduğunu iddia etmek yanlış olur.¹⁹ Ockham'ın evrensel öğretisi onun ontolojisi iki konu üzerinden incelenir: Evrenseller sorunu ve kategoriler doktrini. Her iki tema, Ockham metafiziğindeki nominalist eğilim için tipiktir. Evrenseller sorununa olan çözüm, kavramsal gerçekçilik eleştirisini yansıtır. Ockham'ın evrenseller teorisinde yaptığı şey, evrensellerin varlığını reddetmek değil sadece akılda düşünce süreçleri olarak var olduklarını korumaktır. Bu konuda, evrenseller zihin dışında aslında mevcut değilse, isimlerden daha fazlasıdır. Yani evrenseller kavramların özlere ilişkin özel atıfları yoktur, ancak yalnızca zihinsel varlıklar olduğu gibi evrensellerdir. Kısaca belirli şeylere atıfta bulunan genel zihinsel terimlerdir.²⁰ Dahası Ockham'a göre ayrıntıların evrensel olanlarla değil, biliş yoluyla kavradığımız şeydir: her evrensel biliş, tekil bir şeyin bilişidir çünkü böyle bir evrensel biliş bize sadece tekil bir şey veya tekil şeyler hakkında bilgi verir. Bu nedenle, hiç kimse evrenselleri hiçbir zaman zihin dışında var olan tekil şeyler olarak anlayamaz. Bunun nedeni, tüm evrelerin zihinlerimizde belirli şeyleri kavrayabilmeleridir. Bununla birlikte bu durum sonrasında Aquinas'ın evrensel teorilerinde görüldüğü gibi benzer bir problemi ortaya çıkarmaktadır. Yani Ockham'ın sözde bu nominalizmine nasıl cevap verildiği üzerinedir. Cevap olarak, kavramsal ifadeye aslında hem Ockham'a hem de Aquinas'a uygun olabileceği görülüyor. Ockham, Aquinas gibi, özün bilişi ile varoluş bilişi arasında bir ayrım yapar: İlk soyut bilişimin varoluş bilişi olduğu ve daha az genel olmayan bir şey olduğu, sonuç olarak tekil bir şeye özel bir kavram olduğudur.²¹ Ockham, burada özün bilişi ile bir şeyin varlığı arasındaki farkı açıkça ortaya koyuyor. İlk olarak anlaşılan şey, bir varlık ve daha sonra evrensel ifadesidir.

¹⁸ Armard Maurer, *The Philosophy of William of Ockham*, Printed in Canada, 1999, 3.

¹⁹ Gilson, *Middle Ages*, 490.

²⁰ Kenny, *Ortaçağ Felsefesi*, 104.

²¹ Kenny, *Ortaçağ Felsefesi*, 186.

Üç Merkezi Orta Çağ Düşünürü Bağlamında Tümel Problem

Netleştirmek için, ilk kavranan şey özel şeylerdir ve bu özelliklerden evrensel olanı türetiriz: Tekil bir şey ilk bilinen şeydir. Ufukta ilk gördüğüm şey tekil bir şey, bu şeyin bir insan olduğunu anladım ve yaklaştığımda kendi özünü doğrulayabilirim. Ockham'ın anladığı gibi: Birinin bunun var olduğunu, başka birinin bunun bir hayvan olduğunu yargıladığım, üçüncü birinin bunun erkek olduğunu yargıladığım, dördüncü birinin de olduğunu iddia edebilirim. Bunun Sokrates olduğuna karar veririm. Sonrasında bu biliş örneği açıklığa kavuşturulur: Diyelim ki onu bir hayvan olarak görüyorum, çünkü ben zaten bir tür olan bir evrenselde sahip olduğum için, bu kavram sayesinde tanınma yolundayım. Bu daha sonra Ockhamistlerin evrensellerin belirli şeylerin bilgisine nasıl yol açtığını anladıklarını açıklar. Ockham için, evrenseller bir sınıflandırma sisteminin rolünü üstlenirler. Evrenseller belirli olanı türlerden ve cinslerden nasıl ayırt edebileceğimizdir. Bunun Ockham için anlamı, her özel şeyin evrensel bir türün parçası olmasıdır.²²

Ockham her bireyin evrensel olduğuna inanmadığını açıkça ortaya koyuyor: Hiçbir evrensel, tek ve sayısal olarak tek bir madde değildir. Eğer bu sözde olsaydı, Sokrates'in evrensel olduğunu ve dolayısıyla evrensel olanın belirli bir şeyden ayırt edilmesine rağmen, belirli şeylerden ayırt edilmeyeceğini düşünürdü. Bunun nedeni, evrensellerin özellikleri ayırt ettiğimiz sınıflandırmalar olmasıdır. Bu o zaman, anlamların özelliklerine dayanmasına rağmen, evrensellerin kendi başlarına ait olmadıkları anlamına gelir.²³ Aslında Ockham, evreni ayrıntılardan ayrı olarak düşünmenin sorun olacağını biliyor. Dolayısıyla, Sokrates'in insan doğası ya da insanlığın Sokrates'ten hiçbir şekilde ayrı olduğunu hayal etmemeliyiz.

Ockham için bu önemlidir, çünkü gerçekçi felsefelerde evrenseller ile gerçek ayrıntılar arasında bir ayrım güçlüdür. Dolayısıyla Ockham için, insanlığın evrenselliğini Sokrates'ten ayırmak saçmadır çünkü Sokrates, insanlığı onun kelimesini zihinsel anlayışımızın bir parçası olarak içerir. Ockham'a göre, tüm evrenler zihnindeki düşünce nesnelidir: Zeka, zihnin dışında bir şey gören, zihinde ona benzeyen bir resim oluşturur, böylece bizim durumumuzda zihnin dışında bir şey gördüğümüz resim bir kalıptır ve aklın dışındaki tüm tekil şeylerle ilgisizdir. Ve bu şekilde bir evrensellik, neslin bir sonucudur, yalnızca bir tür zihinsel imgelemektir ya da soyutlamadır.

Deneyim bizlere evrende, belirli şeyler veya nesnelere verir. Bu noktada Ockham'ın selefi Scotus ile hemfikir olduğunu gösterir çünkü Scotus ilk anlaşılır şeyin (primum intelligibile) karmaşıklığına değinerek tek kişilik bir varlık olduğunu ve böyle bir durumda evrensel olanı "soyutladığımızı" öğretir.²⁴ Bu ilk anlaşılır şeyin çevremizdeki şaşkınlıkla gözlemlediğimiz geneli içeren evrensel varlık veya gerçeklik olduğunu iddia eden Thomas'a karşıdır. Fakat algılanan ilk şey olan sadece psikolojik durumun bizi gözaltına almasına gerek yoktur. Her durumda bu detayların farkında olmalıyız.

²² J. Courtenay, *Ockham*, 157.

²³ Maurer, *William of Ockham*, 398.

²⁴ Maurer, *William of Ockham*, 219.

Ayrıntıların arasındaki benzerliklerin de farkındayız ancak yalnızca bir görüşme süreci sonrasında. Kendi istediğimizin benzerliğini kendi isteğimizle inşa ettiğimizi söylemek doğru olmayacaktır ancak “gibi” olması için bazı şeylerin “içinde” olması gerekir. Bununla birlikte ortaya çıkan keşiflerimiz sonucunda bireysel farklılıklar kadar gerçeklik söz konusudur. Ockham böyle bir şeyi asla reddetmez. Evrensel yalnızca ses (vox) ya da isim (nomen) değildir, bunlarla ilgili bilgimiz için ayrıntılardan ayrılmak gereklidir.²⁵ Thomas ve Scotus, soyutlama sürecinin bilinen nesnelere üzerinde bir fark yaratmadığını düşünürken Ockham, bildiğimiz yöntemin bilinen nesnelere bir fark yaratması gerektiğini algılar ve en azından bilinen nesnenin doğası bilgisinin doğası olarak değişir.

Ockham benzerliklerin varlığına ilişkin olarak hemfikir olmasına rağmen, evrenselin bir madde olmadığını ileri sürer. Burada Hume’un yaptığına benzer şekilde kasıtlı olarak bir menteşe gibi olması gerektiğini savunuyor. Çünkü madde, nesnel ve temel olarak gerçek olan herhangi bir şey anlamına gelir.²⁶ Temel olarak kasıt ise hem gerçeklik için başka bir şeye bağlı olmadığını hem de başka hiçbir şeye indirgenemeyeceğidir. Sokrates ve Platon’un bir ya da çok sayıda oluşan evrensel farklılıktan oluşması durumunda, bir evrensel varlığın olmadığını yani “insanın” sadece hiçbir amaç için bir kelime olmadığını kanıtlamak kolay olacaktır. Ockham’ın argümanlarını etkili kılmak için “Sokrates bir erkek” veya “Sokrates beyaz” gibi ayrımların “erkeklik” olan kısmını almamız gerekir. Bununla birlikte Scotus ve Thomas, Ockham’a “bireysel farklılığı” korumak konusundaki itirazları için zemin hazırlar. Bu neden şöyle bir ifade kullanılmalıdır: Sokrates’in erkekliğiyle Platon’un erkekliğiyle aynıdır veya farklıdır.

- a. Eğer farklıysa o zaman bellidir.
- b. Şayet aynıysa neden ikisini ayırıyoruz? Her ikisinde de ortak olan evrensel “erkeklik”in bireysel farklılıklarla bölünmüş, somutlaştırılmış olmasıdır. Fakat bu bireysel farklılıklar evrensel “erkeklik”le özdeş değilse veya onlarla uyuşmuyorsa, doğasını etkilemez ve bölünmemiş kalır;²⁷ ve eğer evrenselle özdeşleşmişlerse, o zaman bir kez daha sözde evrensel sadece özeldir. Bu nedenle bireysellik, gerçek evrensel olana eklenen veya bölen hiçbir şeyden gelmez. Kısaca var olan her şey tekildir.

Açıkça her şey birbirine benziyor. Çünkü aynı olan şey bir açıdan tekil diğer açıdan ise evrenseldir ancak akıl doğası gereği tekil ve böldüğü için aynı şeyleri yapamaz. Ockham ve muhaliflerinin varsaydığı gibi gözükse bile, “Sokrates’in öznesi” ya da “Sokrates’in erkekliği” vb. durumlar zihnin dışında gerçek olan şeylerden oluşur.

²⁵ Ed. Paul Vincent Spade, *The Cambridge Companion to Ockham*, Cambridge University Press, 1999, 123.

²⁶ Spade, *The Cambridge Companion to Ockham*, I.

²⁷ William of Ockham, *Ockham’s Theory of Propositions – Part II of the Summa Logicae*, (trans: Alfred J. Freddoso and Henry Schuurman), St. Augustine’s Press, Indiana, 1998, 92.

Üç Merkezi Orta Çağ Düşünürü Bağlamında Tümellem Problemi

Ne şekilde iki görüş mümkündür, sorusunu Ockham değerlendirmek ister. İlk önce evrenselin doğası düşünülebilir, onun özü kavranabilir olmasıdır. Aslında sadece bir kavramdır. “İnsan” kelimesi dışsal bir gerçeğe değil, birçok özelliğe atıfta bulunmak için kullandığımız düşünceye atıfta bulunur. Bu nedenle evrensel olanın “nitelikler” olduğunu; yani “insan” derken, yalnızca kendi aklımızın eylemine, biliş eylemine değil, birkaç şeyle tek zihin arasında var olan bir ilişkiye atıfta bulunduğumuzu söylemek gerekir. Evrensel olan Hume’un bazen kelimesini kullandığı anlamda bir kavram veya fikirdir. Tek farkı bunun geleneksel veya keyfi bir hayal olmadığıdır. Ağaçları aynı adla çağırmanın onların zihinle olan ilişkilerinin aynı olmasından kaynaklanır. O halde her evrensel, olası bir görüşe göre, anlama eyleminden ayrı olmayan bir akıl (niyet) anlamına gelir.²⁸ Dolayısıyla evrenselliğin bir madde olmadığı ve söylememiz gerektiği gibi kavramsal bir nesne olduğu konusunda durum netleşir.

Ockham, “insan”ı tanımladığımız zaman nesnelere dünyasında bulunmayan bir şeyi ifade etmemiz gerektiğine şaşırır. Yalnızca ayrıntılardan onlarla birlikte bulunan bir nesneyi özümsemekle kalmıyoruz aynı zamanda daha ileriye gidiyoruz.²⁹ Bu nedenle beyazlık dediğimde, sadece bir masa örtüsü ile bir kağıt parçası arasındaki benzerliğe atıfta bulunabiliriz ama ne masa örtüsü ne de kağıt parçasının elverişli olmadığı ideal bir beyazlığa işaret edebilirim. Bu yüzden benzerliği (Aristotelesci evrensel) ve ideal (Platonik fikir) arasında ayırmalıyız. Fakat onları Thomas, Scotus, Ockham ve modern düşünürlerin yaptığı gibi karıştırırsam o zaman “evrensel” kavramı sorunsallaşır.

Ockham’ın bakış açısından belirli şeylerin ve benzerliklerin farkında gibi görünüyoruz. Ayrıntıların kendilerini seçenler tarafından oluşturulduğunu gösterme girişimi ya da aynı olduklarından söylenecek olan girişimler, her birinin içinde ortak şeyler olduğundan ayrıcalıklar yok sayılabilir.

Neyin gerçek olduğunu açıklamaya teşebbüs etmek, böyle bir gerçeğin bulunmadığını savunmamıza neden olabilir. Fakat bu amaç için görünüşün tek rehberimiz olduğunu varsaymak zorunda kalırsak, sonucumuz kesinlikle değersizdir. Bu yapılan Scotus’un yaptığı şeydi: iki şey arasındaki benzerlik veya benzerliğin varlığını kullanması için iki şey olmadığını ya da başka hiçbir benzerliğin olmadığını gösterir. Bu Ockham’ın savıdır. O evrensel olanın, öznel olarak var olan, keyfi bir sınıflandırma olduğu anlamına gelir. Zihin olmadan, bir tür amaç veya varoluş olarak var olduğunu düşündüğümüz gibi var olan bir idealin (Platonik fikir) olmayacağı anlamına gelmez. Bu nedenle benzerlik, benim tarafımdan tasarlandığı gibi bir tür amaç veya model olan bir gerçekliğe referansla açıklanmaktadır. “Zihnin işaret ettiği şey” dir (niyet).³⁰

²⁸ Spade, *The Cambridge Companion to Ockham*, 72.

²⁹ Ockham, *Part II of the Summa Logicae*, 102.

³⁰ Spade, *The Cambridge Companion to Ockham*, 71.

Ockham'ın kendi görüşünü ifade ettikten sonra itirazlara olan cevabı merak edilebilir: Özel ve evrensel arasındaki ilişki noktasında farklı niteliklerin koleksiyonları olarak değil, sayısal olarak farklı olan özelliklerin varsayılmasını gerektirdiğini ve özelliklerin gerçekliğinden farklı olan bir çeşit realitenin varlığını ima eden benzerliklerin gerektirdiğini görür. Aynı şeyin aynı anda hem tek hem de çok olduğunu söylemeyecek kadar iyi bir mantık süreci içerir ancak eşsiz olanın içinde olmayan üçüncü bir gerçekliğe, başka herhangi bir eşsiz şeyle aynı ilişkiye sahip olabileceğini görmez.³¹ Herhangi bir anlamda ikisinin de bir bileşenidir. Fakat evrenselliği anlama konusundaki yetersizliği ne olursa olsun, sayısal farkın özü olduğu noktasında tamamen açıktır.

Bütün gerçek birlik sayısaldır aynı şekilde tüm gerçek çeşitlilik sayısaldır. Böylece belirli bir fark bile sayısaldır. Sayısal çeşitlilik, spesifik veya genel çeşitlilikten daha önemlidir çünkü eğer cins veya türler arasında çeşitlilik niceliği değil çeşitliliği artırır.

Ockham, belirli bir kavramı çok açık bir şekilde geliştirmiş görünüyor; ama evrensel olanı çoğunlukla olumsuz terimlerle konuşuyor gibi görünür. Bir yanda Scotus'un diğer tarafta olduğu kadar sınırlı olduğunu ya da Hume'un "soyut fikirler" dediği şeyi evrensel kıldığını söyleyen bazı doğrular olabilir ama Felsefe tarihçilerinin bu konuda yanlış anladıklarını söylemek yersiz olmayacaktır.

Aquinas ve Ockhamlı'nın evrensel teorisi birçok benzerliği taşır. Aslında, Aquinas tarafından sunulan bazı fikirler en iyi şekilde Ockhamist açıdan anlaşılabilir.³² İkisi arasındaki merkezi benzerlikler şunlardır: 1) evrensellerin bir özelliklere bağlı olduğu, 2) aklın özü varoluştan ayırdığı ve 3) evrensellerin yalnızca zihinsel olarak akla gelen şeylerde var olduğu. Aquinas ve Ockham, evrensellerin özelliklere bağlı olduğunu bilir.³³ Aquinas için, evrenseller ayrıntılara dayanır çünkü evrenseller hakkındaki bilgilerimiz bizim özel bilgilerimizden ikincisidir. Ockham'ın anladığı gibi, ilk önce bildiğimiz bireysel bir şey. Ockham bunu açıklamak için bir mesafeden gelen adam örneğini kullanır. Spesifik olarak, her iki teoride de, özelliklerin bilgisinin bu önceliği öz ile varoluş arasındaki farka geri döner. Hem Aquinas hem de Ockham, bir şeyin özünün resmen ayrılmazsa bir şeylerin gerçek varlığına bağlı olduğunu kabul eder. Bu şekilde, Ockham'ı bir nominalist olarak etiketlemek ayrıca bu etiketi Aquinas'a atfetmeden yanlış yönlendirmek olacaktır. Ayrıca, nominalizm teriminin Ockham'ın düşüncelerine bile atfedilip atfedilemeyeceği sorgulanabilir. Bu, nominalizmin daha aşırı modernist görüşleri çerçevesinde ortaya çıkan Ockhamlı'ların reddinin bir onayı olarak görülebilir. On ikinci yüzyılın başlarında Roscellinus'un nominalizmi gelince, başka bir ayırım yapılabilir. Felsefi bir konum olarak nominalizm temel olarak on ikinci yüzyılda başlıyor gibi görünüyor. Ancak Roscellinus,

³¹ William of Ockham, *Ockham's Theory of Terms – Part I of the Summa Logicae*, (trans: Michael J. Loux), University of Notre Dame Press, Indiana 1974, 47.

³² J. Courtenay, *Ockham*, 96.

³³ Kenny, *Ortaçağ Felsefesi*, 248.

Üç Merkezi Orta Çağ Düşünürü Bağlamında Tümelemler Problemi

Abelard ve Champeux'lu William gibi düşünürlerin nominalizmi, Ockham'ın suçlandığından kesinlikle farklıdır.³⁴

Gerçekte Ockham cins ve türlerin varlıkların gerçekliğinde kurulduğunu savunur. Reddettiği şey, bu kategorileri haklılaştıran metafiziksel benzerlik değil, bir tekil herhangi bir yönünün olduğu iddiasıdır.³⁵ Örneğin herhangi bir anlamda paylaşılan veya ortak olan bir doğanın olduğu iddiası gibi. Bu ayırım oldukça önemlidir ve anladığımız kadarıyla katı bir nominalizmin Ockhamlı'ların düşüncelerine atfetmesini kaldırır. Daha önceden açıklandığı gibi Ockham, Akılda bir kavram olarak deneyimlenen bireysel şeyler arasında gerçek bir benzerliği inkar etmediğini düşündü. Daha önce de gösterildiği gibi, zihin evrenselleri, özün varoluştan ayırt edilmesinde yer alan soyutlama süreci boyunca kavrar. Bu ilk benzerlikten kaynaklanmaktadır çünkü evrenseller ayrıntılara bağlıdır. Evrenseller sadece zihinleri kavradıklarında var olurlar. Bu nedenle hem Aquinas hem de Ockham için, evrenseller dış dünyada değil yalnızca aklın düşünce süreçleri olarak var olurlar. Evrensel, yalnızca ad (nomen) değildir dolayısıyla eğer nominalizm de olsa saf bir nominalizm değildir. Ockhamlı'nın konumu, hem hedeflerin gerçekliği hem de onların bilişlerimizin gerçekliği konusunda ısrar ettiği epistemolojik ve metafiziksel bir gerçekliktir.

Ockhamist düşünce yine de nominalist felsefenin en büyük şeması içindedir. On ikinci yüzyılda nominalizmin evrenseller üzerindeki çatışmayla bir ilgisi yoksa Bonaventura ve Aquinas'ın zamanından önceyle bağlantı kurulabilir.³⁶ Nominalizmin Ockhamla ilişki kurup bağlanmadığı gibi on beşinci yüzyılın sonlarında ve hatta o zaman evrenseller sorunuyla ne kadar ilgisi olduğu görülür. Tarihsel olarak bunun on altıncı yüzyıl başlarında gerçekleştiği anlaşılmaktadır. O zamandan beri geleneksel görüşe neyin denk geldiğini tartışan ilk iki kişi olabilir: Roscellinus, nominalist okulu on birinci yüzyılın sonlarında kurardı, ardından her ikisi de evrensellerin yalnızca isimler olduğuna inanan Abelard ve Ockham'ın on dördüncü yüzyıldaki konumunu yeniden ortaya koyduğudur. Bu anlayışla birlikte Ockham'ın nihayet mitolojik Orta Çağ sentezini tahrip etmesine yardım eden gevşek nominalizm iddialarından kurtulabileceğine inanılabilir. Dahası, Ockhamistlerin evrenselleri anlamalarının hem Aquinas hem de Abelard'a çok benzer olduğu açıktır.³⁷ O zaman şöyle bir soruyla muhatap olmamız içten bile değil: Bu evrensel görüş, Skolastik dönemin sonunda tükeniyor mu yoksa Rönesans düşüncesinde devam ediyor mu?

Son olarak, Orta Çağ Skolastik felsefesindeki evrenseller problemini merkeze alan düşüncelerle birlikte en açık fikir, hiçbir şeyin görüldüğü kadar açık olmadığıdır. Yukarıda da anlaşılacağı gibi felsefe tarihi modern anlayışının, nominalizm ve realizm etiketlerinin evrensellerin ontolojik sorununa uygulanmasında, yanlış olduğunu savını ileri süren birçok sesler duyulabilir.

³⁴ Kenny, *Ortaçağ Felsefesi*, 59.

³⁵ Ockham, *Part I of the Summa Logicae*, 94.

³⁶ Kenny, *Ortaçağ Felsefesi*, 77.

³⁷ Kenny, *Ortaçağ Felsefesi*, 95.

Ayrıca bu konuya ilişkin çağdaş araştırmalara uygulanabileceği gibi, evrensel sorunun geleneksel yorumuna dikkat çekebilir. Platonik ve Aristotelesçi düşünce arasındaki tutarsızlıkları ortaya koyarak tarihi temelin kurulması sağlanır fakat esnek olmayan nominalizmin anlamı üzerine tartışmalar henüz çözülmüş bir mesele değildir.

Kaynakça

Aquinas, Thomas, *Faith, Reason and Theology*, (Trans. Armand Maurer), Pontifical Institute of Medieval Studies, Toronto 1987.

Gilson, Etienne, *History of Christian Philosophy in the Middle Ages*, New York 1954.

Hoffecker, Andrew, *Systematic Theology, "Peter Lombard, Master of the Sentences"*, September 1 st, 2012.

Hyman, Ed. Arthur, James j. Walsh, Thomas Williams, *Philosophy in the Middle Ages* (Third Edition), Hackett Publishing Company, Inc, Indianapolis/Cambridge.

I. Marthaler, Ed. Berard, *New Catholic Encyclopedia* (Second Edition), Thomas Gale, Washington, D.C.

J. Courtenay, William, *Ockham and Ockhamism*, Leiden/ Boston, 2008.

Kenny, Anthony, *Batı Felsefesinin Yeni Tarihi - II. Cilt Ortaçağ Felsefesi*, (çev: Şeyma Yılmaz), Küre Yayınları, İstanbul 2011.

Maurer, Armard, *The Philosophy of William of Ockham*, Printed in Canada, 1999.

Ockham, William, *Ockham's Theory of Propositions – Part II of the Summa Logicae*, (trans: Alfred J. Freddoso and Henry Schuurman), St. Augustine's Press, Indiana, 1998.

Ockham, William, *Ockham's Theory of Terms – Part I of the Summa Logicae*, (trans: Michael J. Loux), University of Nötre Dame Press, Indiana 1974.

Spade, Ed. Paul Vincent, *The Cambridge Companion to Ockham*, Cambridge University Press, 1999.